

ET-TUHFETÜ'Z-ZEKİYYE Fİ'L-LUGATİ'T TÜRKİYYE ÜZERİNE BİR TÜRKMEN YAYINI

الزكية في اللغة التركية التحفة
Çarıýew, Guwanç (2005), Türkmen Diline Nepis Sowgat
Aşgabat: Miras, 294 s.

Musa SALAN*

Dil Araştırmaları, Bahar 2017/20: 274-278

XIV.-XV. yüzyıllar arasında Memluk devletinin sınırları içerisinde yazılan bu anonim eser üzerine, gerek Türkiye’de gerekse Türkiye dışında, bugüne dek transkripsiyon ve çeviri odaklı çok az yayın ortaya koyulmuştur. 1945’te Besim Atalay tarafından Türkçe olarak yayınlanan ilk çalışmanın¹ ardından, 1968’de Salih Mutallibov² tarafından Özbekçe, 1978’de de E. İ. Fazılov’un öğrencisi M. T. Ziyayeva ile birlikte Rusça olarak yaptığı³ çalışmalar yayınlanır.

Bu yazıda tanıtılacak yayın ise söz konusu eserin 2005 yılında Türkmenistan’ın başkenti Aşgabat’ta Guwanç Çarıýew tarafından transkripsiyonunun ve Türkmence çevirisinin yapıldığı çalışmadır.

Okuyucu on iki yıllık gecikmeyi tuhaf karşılayabilir; fakat şunun altını çizmek gerekir ki bu yayın şu an dahi hiçbir kütüphane kataloğunda yer almamaktadır. Şahsım olarak bu yayına bir buçuk yıl kadar önce genel ağda rastlamış ve tanıtma işini arzu etmekle birlikte meşguliyetim dolayısıyla ertelemiştim.

Bu çalışmanın önceki çalışmalardan önemli bir farkı Türkmence olarak yayınlanmasıdır; zira *Et-tuhfe*, tarihî Kıpçakçanın eseri olmakla birlikte, içerisinde sıkça “Türkmence” etiketli veriler içermektedir. Tabii ki Memluk sahasında yazılan bu eserdeki “Türkmence” etiketi doğrudan doğruya Türkmenistan Türkmençesine işaret etmemektedir; fakat yapılan bu yeni yayın vasıtasıyla bu unsurların en azından ne ölçüde çağdaş Türkmence ile örtüştüğünü görmek mümkün olmaktadır.

***

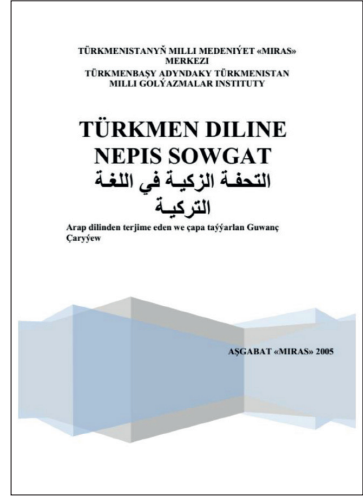
294 sayfa hacmindeki bu çalışma temel olarak; yazma eserin sözlük ve gramer bölümlerinin çevirisini içeren bölüm (ss.9-277) ile çalışmaya giriş mahiyetinde olan, içinde eser üzerine yapılan çalışmalardan, eserin yazım yeri ve tarihinden, eserin müellifine dair çıkarımlardan bahsedildiği ve devamında öncelikle yazma dili

* Arş. Gör. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bl. Bartın/TÜRKİYE, msalan@bartin.edu.tr.

1 Et-tuhfet-üz-zekiyye fil-lugat-it-Türkiyye, TDK, İstanbul.

2 Attuhfatuz Zakiyyatu fillugatit Turkiya [Türkiy Til (Kıpçok Tili)Hakida Noyöb Tuhfat], Taşkent.

3 İziskannıy Dar Tyurskomu Yazıku (Grammatičeskiy traktat XIV. v. na arabskom yazıke), İzdatel'stvo “Fan” Uzbeckskey SSR, Taşkent 1978.

ile çağdaş Türkmençe arasındaki fonolojik ortaklıklar, esere has imla özellikleri ve ses hadiseleri, son olarak da eserin içeriği gibi bilgilerin sunulduğu tamamlayıcı bir bölümden (ss. 278-290) oluşmaktadır. Bu ikinci bölümün yazımına Rejepmuhammet Geldiyew de iştirak etmiştir.

Çalışmada dizin bölümü ve eserin tıpkıbasımının yer bulmaması önemli eksikliklerdendir. Tıpkıbasımın boşluğu belki -sözlük bölümü özelinde- Arapça ve Kıpçakça verilerin Arap harfli şekilde de yazılması ile doluyor gibi gözükse de sonuçta bunlarda okuyucu ve yazıcıyı hata payı her zaman söz konusudur. Eserin ihtiva ettiğini söz varlığına kolayca ulaşabilmek adına çalışmaya en azından bir dizin bölümü eklenmeli idi.

Çarıyew, eserle ilgili önceki çalışmalardan haberdar olmakla birlikte transkripsiyon yaparken prensip olarak geçmiş çalışmalara hiçbir atıfta bulunmamıştır. Bu tutum da çalışmanın bilimselliğini zayıflatmaktadır.

Eserin sözlük bölümü çalışmada dört sütundan (I. Sütun = Arapça madde başı, II. Sütun = Eski Türkmen dilindeki (yani dönemin Türkçesi/Kıpçakçası) Arap harfli biçim, III. Sütun = Transkripsiyonu (Türkmencenin imlasına göre okunuşu) ve IV. Sütun = çağdaş Türkmencedeki anlamı) oluşan bir tablo ile eserin alfabetik düzenine göre, yani Arap alfabesine göre, verilmiştir.

Sözlük bölümünün çevirisinde Atalay yayınında (= [A]) olduğu gibi Arapça unsurlar yazılmıştır (Fazılov-Ziyayeva yayınında (= [FZ]) Arapça veriler hiçbir şekilde verilmez). Memluk-Kıpçakçasına ait Arap harfli veriler de önce Arap harfli şekilde tekrar verilmiş ardından Türkmen diline uygun olarak transkribe edilmiştir. Bu uygulama ne [A]'da ne de [FZ]'de görülür. Türkçe verilerin Arap harfli olarak sunumu okuyucunun sözcük üzerindeki şüphelerini ortadan kaldırmaktadır ki aşağıda görüleceği üzere kimi yerde transkripsiyon orijinal veri ile örtüşmez.

Arapça	Köne türkmen dilinde	Okalyşy	Häzirki zaman türkmen dilinde aňladýan manysy
الله	تَنَكْرِي	Taňry	Alla, Taňry
اَوَّل	اَلْاَوَّل	ilk	ilkinji
اَجْر	صَوْنَكْ	soň	soň
اَمَان	تَوَزَانْ لِيكْ	düzenlik	düzgünlilik

(s. 13)

[A]'da derkenar veya satır arası eklemeler çeviri bölümünde dipnotlar ile sunulmuştu. Bu yayında ise [FZ]'de olduğu gibi bu unsurlar ana listeye dâhil edilmiştir.

Tonsuz söz başı ünsüzünün çalışmacı tarafından Türkmen fonolojisine uygun olarak okunduğu gözlemlenmektedir:

قَارْدَاشْ	gardaş
قَرَّ قَارْدَاشْ	gyz gardaş
طُولْ	dul
قَرْنَتَاقْ وَ قَارَاوَأشْ	gyrnak, garawaş

(s. 13)

فاناندي و قندي	ganandy, ganady	ganady	(s. 21)
----------------	--------------------	--------	---------

Oysaki bunların tonsuz olarak transkribe edilmesi gerekirdi; zira Arap alfabesinde kalın sıralı sözcükler için tonlu-tonsuz ayrımını gösterebilecek karakterler bulunmaktadır.

Yukarıdaki belirtilen hatalı okuma söz içinde de görülür:

طوقطادي	toqtady	toqtady	(s. 21)
---------	---------	---------	---------

Bununla birlikte eğer Türkmençe karşılığında söz başı tonsuz korunmuşsa bu durum transkripsiyona da yansıtılmıştır:

طوطساق	tutsak	tussag	(s. 15)
--------	--------	--------	---------

Art sıralı olduğu tartışmasız veriler de yine Türkmençe etkisi ile ön sıralı transkribe edilmiştir:

طوماؤ و طماغ	dümew, dümeg	dümew	(s.14)
--------------	-----------------	-------	--------

Yine Türkmen dilinin etkisinde kalınarak, metinde geçmeyen harfler transkripsiyona eklenmiştir (*sakalsız* örneğinde):

يِلْمَاغاي و صَاقَالسيز و يِلْمَانَق	ýylmagay, sakgalsyz, ýylmanak	sakgalsyz, ýylmanak	(s. 14)
--	-------------------------------------	------------------------	---------

Arap alfabesi ile ayırt edilmeyen dudak sesinin tonsuz mu tonlu mu olacağı [A] ve [FZ]'de olduğu gibi tahminî ve yayıncının ana dili standardına göre belirlenmiştir:

بَارْمَاق	barmak	barmak	(s. 15)
-----------	--------	--------	---------

بَالْتَاك	peltek	peltek	(s. 15)
-----------	--------	--------	---------

Eserde kimi yerde müellif Türkmenlerin kullandığı sözcüklere “Türkmenler derler” etiketi ile yer verir. Bu şekilde belirtilen sözcüklerin çağdaş Türkmencedeki karşılıkla örtüşmesi dikkate değerdir:

إينتا و إنكنا	iýne; türk- menler «iň- ňe» diýýärler	iňňe	(s. 17)
---------------	---	------	---------

كاووك و صامان	kewük, türkmenler «saman» diýýärler	sypal, saman	(s. 34)
---------------	--	--------------	---------

اؤننادي و اغنادي	awnady, türkmenler «agnady» diýýärler	agynady	(s. 35)
---------------------	--	---------	---------

حِقْطُ و بَائِيْر	çykyt, türkmenler «peýnir» diýýärler	peýnir	(s. 47)
-------------------	---	--------	---------

أورُو و أوغر و أوغر	owru, türkmenler «ogry, ogru» hem diýýärler	ogry	(s. 51)
------------------------	--	------	---------

سزغا و إصبرقا	syzga, türkmenler «ysyrğa» hem diýýärler	ysyrğa, gulakhalka	(s. 53)
---------------	---	--------------------	---------

Fakat bunun tersi durumlar da söz konusu olmaktadır. Kimi zaman çağdaş Türkmençe karşılık Kıpçakça karşılık ile örtüşür. Bu durumu komşu Kıpçak lehçelerinin (Kazakça, Karakalpakça) Türkmenistan Türkmençesi üzerindeki etkisi olarak yorumlamak mümkündür:

أوراندی و أوكراندی	öwrendi, türkmenler «öğrendi» diýýärler	öwrendi	(s. 36)
-----------------------	--	---------	---------

أویلاندی و أولاندی	öylendi, türkmenler «ewlendi» diýýärler	öylendi	(s. 38)
-----------------------	--	---------	---------

بازاندی و گوناندی و طوناندی	bezendi, türkmenler «gönendi, tonandy» diýýärler	bezendi	(s. 39)
-----------------------------------	--	---------	---------

بورگوت و گاجگون	bürgüt türk- menler «geçgün» diýýärler	bürgüt	(s. 45)
--------------------	---	--------	---------

یوووردی و یوگوردی	ýüwürdi, türkmenler «ýügürdi» hem diýýärler	ýüwürdi, yglady	(s. 47)
----------------------	--	-----------------	---------

“Türkmenler derler” etiketli verilerin pek çok yerde de çağdaş Türkmençe ile uyumadığını söylemek gerekir (bk. *öşendirdi* (s. 41), *şölmek* (s. 45), *burgul* (s. 47), *dewlengeç* (s. 53), *köyündürdi* (s. 55), *sırtlan* (s. 58), *düdük* (s. 65) vd.)

Bu çalışma sayesinde 15.yy.’daki Türkmençe ile çağdaş Türkmenistan Türkmençesi arasındaki fonetik farklılıklar da göze çarpmaktadır:

يَالشَّيْءِ و أُونكدي	ýalşydy, oňdy	oňdy, ýalçady	(s. 21)
--------------------------	------------------	---------------	---------

تُوِيْمَا و دُوِكْمَا	tüýme, türkmenler «dügme» hem diýýärler	düwme, ilik, dügme	(s. 77)
-----------------------	--	-----------------------	---------

Çalışmacı, eserin gramer bölümünde de, sözlük bölümünde yaptığı gibi Türkçe unsurların Arap harfli biçimlerini paylaşmıştır. Bu özellik ne [A]'da ne de [FZ]'de görülür.

NÄMÄLİM WE MÄLİM ATLAR

Nämälim at bir zadyň ýa-da hadysanyň ähli görnüşleri üçin ulanylyan atdyr¹. Meselem: اَرُ *är* «äri; erkek», كِجِي *kiji* «kişi, adam», اِبْجِي *epçi* «aýaly, aýal», اَطُ *at* «at» we ş.m.

Nämälim at iki sözden ýasalyp biler. Meselem: اَكُّ بَرَسُّ *ak bars* «Akbars», قَارَا كَسَاكُ *gara kesek* «Garakesek», بَاشُ طَاوُ *baş taw* «Baştaw» we ş.m. Käbir ýagdaýlarda ikiden köp sözden hem ýasalyp biler: بَاغَا شَقْلِي بَاغَا *gabar şakly бага* «pyşbaga» we ş.m.

(s. 180)

Son söz olarak yukarıda bahsedilen eksikliklere rağmen bu çalışmanın Türkoloji literatürü için önemli bir katkı olduğunu söylemek gerekir. Dileriz ki bu çalışma Türk dünyasının diğer bölgelerinde, -özellikle çağdaş Kıpçakçanın temsilcilerinde- de Memluk sahası eserleri üzerine ilgi uyandırır ve söz konusu saha yeni çalışmalar daha da zenginleşir.